

A SZEGÉNY JÓ HANUSZÁKNÉ

Irta Rónay György

1.

Az országút fokozatosan emelkedik, de az utas jóformán észre sem veszi; csak akkor eszmél rá a kaptatóra, amikor az út mentén hirtelen elfogy az erdő s alant, egy dél felé nyitott völgy felső, zárt végében föltűnik előtte a soktornyos város. A város mögött egy előretolt hegy tetején a hajdani vár vaskos bástyái látszanak, köröskörül pedig a hegyek.

Nyaranta csupa habzó zöld lomb a tér s látni a kanonoksor muskátlival tarkázott zöld pázsitzegélyét is. Egy utca keresztben sze'li át a várost: az a korzó. Keskeny kis utcák, inkább sikátorok ágaznak ki belőle; a balra indulók már hegyre kapaszkodnak. Apró házak közt ezüst szalag csillog: kő medrében kis folyó siet el a Várhegy tövében.

A házak közt, arasznyira egymástól, templomok: a székesegyház, a barátoké, a minoritáké, a cisztercitáké, az ango'kisasszonyoké, s a plébániák, a felsővárosi, alsóvárosi, s amott a patakon túl, szabálytalan kis téren, egy sereg összevissza futkosó sikátor középpontjában egy harmadik, hivatalosan úgy hívják: a várkerületi. A nép azonban csak így ismeri: a hóstáki templom.

A Hósták, az a kis folyón túl eső rész a vár alatt, a Várhegy oldalában. A házak alacsonyak itt, vastagfalúak, horpadttetősök, s vállal egymást támogatják. A talaj rossz, csupa kő; kötényben, talicskán hordja haza a földet, aki némi hitvány zöldséget, vánnyadt virágot próbál nevelni az udvarában. A diófák azonban, melyeket száz vagy kétszáz esztendeje ültettek, terebélyesre nőttek s irgalmas árnyuk alá rejtik a viskókat, míg le nem tépi lombjukat a szél. A bástyák alatt a sovány tisztásokon unottan legelésznek a szegények tehénkéi, a kecskéik.

Onnét, ahol az autósok meg szoktak állni, mielőtt leereszkednek a városba, még valamit látni. Egy meredek partszakadást mindjárt jobbfeől, az út mellett nyíló szakadékon túl, s ebben a meredek agyagfalban sűrűn egymás mellett furcsa kis ablakszemfélekét. S ugyanilyeneket látni szemközt is, abban a lankásodó vonulatban, mely a vártól húzódik Abony felé. Azok a híres x-i borpincék kapui. Ott, a hegybevált folyosókban és csarnokokban őrzik a hasas hordók azt a sűrű, alvadtvérszínű, keserűdes vörösbort, melynek zamatát, ha egyszer megízlelte, soha nem felejtí el az ember.

2.

Nincs ennél jobb bor a világon! — mondogatták a szőlősgazdák a téli pincézéseken, s ez volt a véleménye Hanuszáknak is, az ácsnak. Télen amúgyis kevés a munka s ami akad, többnyire hitvány reparálás:

az alkonyat még föl sem piroslott a Kisdiófa-utcai műhely ablakán, de Hanuszák már türelmetlenül tekintgetett a hibbantlábú székek és rokkant stelázsik közül a gyalupadon ketyegő kövér ébresztőóra. Végre csizmás léptek döndütek a fagyos utcán. Hanuszák leverte magáról a forgácsot, belebujt a báránybőr bekecsébe, fejébe nyomta a kucsmáját, betette maga után a műhely ajtaját, ráfordította a kulcsot s hátrakiáltott az udvar végében lapuló ház felé:

— Hé Róza! Kimegyünk egy kicsit a hegyre.

Az asszony fekete hárászkendőbe burkolódzva üldögélt az ablaknál. Letörülte róla a párát s úgy nézett utána az urának. Lám, megint elmegy — gondolta. Egy kicsit fáj a szíve miatta, hogy most már egyetlen estére sem marad otthon. Éjfél körül vetődött haza; nagy énekszóval, kurjongatással közeledtek a pincék felől, föllármázták a Hóstákat.

Ki tudná megmondani, hogyan került a szegény mesterember a zsiros szőősgazdák, duhaj gazdalegények társaságába? Valahogyan közbük csöppent, itatták és Hanuszáknak ízlett a bor, eszébejutott egy és más, amit még inaskorában tanult: üveget, pálcát egyensúlyozni az orrán, kakaskukorékolást, tehénbögést utánozni, s néhány együgyű bűvészmutatvány is. Csakhogy ezekben sorra belesült, mert már elfelejtette a fortélyukat s ráadásul a keze is elgöbösödött s remegett a részegségtől; de azért csak annál jobban mulattak rajta, mint valami bohócon. Hívták hát úton-útfélén, Hanuszák pedig ment, ha hívták, mert igen megszerette az x-i bort.

Hanuszákné meg csak várta otthon, a kis házban az udvar végében. Egy-egy marék forgácsot vetett a tűzhely paraszára, nézte a föllobbanó lángok táncoló árnyékát a falon, s míg kendőjébe burkolódzva a zsámolyon kuporgott, mindenféle gondolatok jártak a fejében. Olyasmiket gondolt, hogy Hanuszák, az ács Szent József, ő maga Szűz Mária, s valahol a szíve alatt ott mozog már a kicsi Jézus. Vagy már meg is született s ott aluszik a karjában a hárászkendő alatt, József, azaz Hanuszák pedig munka után jár a Hóstákon, mert kevés a kereset s bizony nem ártana már egy kicsit bőségesebben élni. Hanem aztán álmodozásból fölverte a távo'i kutvaugatás; tudta, most dülönqenek ki valamelyik pincéből, most keresgélnek az utat, s nyomban nótába fognak. Ilyenkör gyorsan levetkezett, bebújt az ágyba, nyakig betakaródzott s szeretett volna imádkozni, de nem tudott, mert nem jutott eszébe a félelemtől az imádság; mindegyre csak azt hajtoqatta: „Uramisten, add, hogy ne bántson, Uramisten, add, hogy ne nyúljon hozzám”. Hanuszák bebotorkált, dűnnvögött, támolvgott, megtálta az ágyat, végigváqódott raja; Hanuszákné pedig lélekzetfojtva figvelt, s mikor megbizonyosodott róla, hogy az ura alszik, dideregve kiszállt az ágyból, mezítláb az a'vóhoz osont s letérdepelt, hogy lassan, gyöngéden, viqyázva lehúzza róla a havas, sáros csizmát.

3.

Hanuszák pedig egyre tovább maradozott a pincékben s volt nap, hogy csak hajnalban vetődött haza. Hol járt, mit művelt? Hanuszákné

nem kérdezett tőle soha senmit. Kitisztogatta a csizmáját, lekaparta a bekecse prémgallérijáról a sarat, kucsmájából kiverte a port, nadrágjából kiszedegette a bogáncsot. Mert ezeken az éjszakákon kalandos utakon kóboro hatott, nagy viaskodásokat állhatott ki Hanuszák. Egyszer taligán tolták haza a holdfényben s úgy borították ki nagy nevetés közt az udvarra, akár egy zsákot. Máskor meg otthagyták az árokparton, mert már nem győzték vonszolni; virradt, mire dermedt kézzel-lábbal, csúful támolyogva visszatalált a Kisdiófa-utcaiba.

De ez sem tartott sokáig. Lassan ráuntak, akik eddig a pincékbe csalogatták, mert már az első pohár megártott neki s nem bohóckodott többet előttük. Nem hívták többet, kitértek előle. Hanuszák megsértődött, kereste, kin töltse ki a mérget s egyre többet kötődött a feleségével. Azonfelül is rága valami a belsejét, hidegrázós láz, különösen alkonyattájt; még a foga is összekocódott tőle. Délelőtt meg, ha a műhe'lyben farigcsált, mert munkának igazán nem lehetett mondani ezt az immel-ámmal való babrálgatást, elég volt négyszer-ötször végighúzni a gyalut a síma deszkán s máris kifulladt, elöntötte mellét a verejték. Letette hát a szerszámot, leült egy rozszant konyhaszékre és maga elé bámult. Olyan volt, mint egy kimerült, agyonhajszolt állat. Ilyenkor érezte, hogy szenved; ordítani tudott volna az irtózatossá-gban. Meg-megrándult az ajka, egyre egy mondatot torgatott magában. Ilyesfélét: „Nézd csak, Róza, vedd meg szépen az ágyamat, mert nekem immár végem". Sokáig eltűnődött ezen, sokáig ismételtette ezt a három szót: „nekem immár végem", míg végül nem is tudta már, mit jelentenek. De hogyan mondja meg neki, hogyan álljon elébe? Egy ilyen részeges, rongy, gané ember. Ettől aztán tompa düh kerekedett benne Hanuszákné ellen; düh meg szomorúság, keserű mint az epe, hogy meg-éme'lygett tőle. Valahogy el kellett tüntetni a szájából ezt az ízt. Este-felé bevette hát magát a Sebes fullajtárhoz címzett kocsmába szemközt a híddal, a Kőfaraqók utcájának végén s ott itta már nem is a bort, hanem a pálinkát. Minél többet ivott, a törköly annál jobban fűtötte benne a tüzet; mindinkább locsolta s mindinkább loboqott. Míg aztán fölcsapott az agyába is, izzani kezdett a koponyája alatt s majd szétvetette a fejét. Hanuszák a homlokába húzta a kucsmáiát, nehogy ki-vülró' is meglássék ez az izzás, ennek az olvadt vasnak a szederjés-fehér pokla, melynek szikrái egyre ott pattogtak a fülében, egyre ott ugráltak a szeme előtt. Úgy érezte hazamenet, lába alatt sisteregye olvad el a hó; és tüstént tennie kell valamit, mert különben kifolyik be'őle a tűz, fölguyítja a várost, vagy szétrobban, mint egy bomba. Vadul taszította be az aítót, kiráncigálta Hanuszáknét az áqvból, letaszította a földre s egy görcsös bottal, melyet még künn a pincék közt kerített a kutyák ellen, kegyetlenül ütlegelni kezdte.

S mivel a részeges ácsban már senki sem bízott s nem adtak neki munkát, s mivel ami keveset mégis itt-ott keresett, azt Hanuszák mind az utolsó fillérig el is itta: a szegény Hanuszákné úgy látta, itt van az idő, amikor neki kell eltartania az urát, mint ahogyan a régi jobb napokban Hanuszák tartotta el őt.

A házaknál, ahova mosni járt, jól bántak vele és szívesen látták, mert szépen dolgozott s nem lopta a napot; négy óratáját, mikor más aszszony még csak az öblítésnél tart, ő már a padláson teregette a holmit. A kosztal sosem követe ödzött, megköszönte, amit elébe adtak, s nem hogy pletykált volna, de még csak a szavát se hallották egész nap. Így aztán minden helyén megkedvelték s tovább is ajánlották a hóstáki kis Hanuszáknét.

Reggel hétkor érkezett, megitta a kávév vagy a teát, ahol mit adtak, a kenyeret, kolbászt bedugta a kosarába és dologhoz látott. A felső ruháját nem vetette le soha, az ujját is éppen csak egy tenyérnnyire gyúrta föl, véletlenül se tovább, nehogy meglássák a karján a Hanuszák fűtykösének nyomát. Ott állt a habos teknő a szürke víz fölött és mosta apró, gyors mozdulatokkal a mások szennyését. Az ágyhuzatot, lepedőket, törülközőket meg az alsóneműt, a vásznat meg a tarkát s ha lakadni kezdett a karja, sajogni a kilúgozott kezefeje, égni a körme körül a kimart uja, mindenféle együgyűséget gondolt s egyszerre fölfrissült tőle. Hogy nem is a Kollár doktorék szennyését mossa, hanem csak az imént tett le elébe egy púpos kosarat a Boldogságos Szűz Mária: „Ugyan, Hanuszákné lelkem, nem mosná ki ezt a kis ruhát, a fiamé meg a tizenkét aposto'áé”. S mosta Huszákné a Kollárék, Szabóék, Szerdahelyiek, Mányokiék holmiját, mintha csak az Úr Jézusé meg az apostoloké volna.

Hancm az ember nehezen szabadul a híretől, s Hanuszáknénak is utána lopakodott, ha nem is a sajátja, hanem az uráé. Kiment a szolgáló vagy a szakácsné a piacra s eltereferélt a kofákkal, mi újság a háznál, ki vendég járt a héten, meg hogy mosás van s már a javán túl jár az a ürge kis Hanuszákné. Hogyan, a hóstáki Hanuszákné, annak a zülölt, részeges ácsnak a felesége? S megindult a szó; hogy szegény aszszony nap mint nap ide jár a piactérre a minoritákhoz a hajnali misére, ép mikor a kofák kirakodnak a bódéikban, s vajjon nem azért imádkozik-e a szerencsétlen, hogy szabadítsa meg mielőbb a Jóisten attól a pokolra való Hanuszáktól. Mert nem elég, hogy iszik, mint a gödény, de összebarátkozott azokkal a nőszemélyekkel, akik éjszakánként künn kószálnak a Minaret-utcán s át-átfutnak a hidon egy pohár pálinkára a Sebes fullajtárba; azoknak a bestiáknak fizet, de miből? Abból, amit az a szerencsétlen felesége keres rá!

Így tudták meg a belvárosi házaknál a szegény kis Hanuszákné szomorú sorsát.

Februárba fordult a tél; Hanuszákné aznap Mányokiéknál mosott, a főutcában. Szép, napos volt a délelőtt, a nyitott pinceablak előtt fűgén, vidáman kopogtak el a diákányok léptei. Egyszer csak lekiáltott érte a szakácsné.

— Jöjjon föl egy kicsit, Hanuszákné lelkem, megsütöm ezt a kis tyúkvért magának. Azt mondják, erőt ad.

Hanuszáknén, ahogy leült a konyhában a sarokba és majszolni kezdte a vért, hirtelen kiütközött a fáradtság; sajogni kezdett a dereka.

fájt a hajladozástól, fájt a Hanuszák botjától, annyira fájt, hogy akaratlanul is fölsóhajtott.

— Ne búsuljon, lelkem — mondta a szakácsné s abbahagyta a tyúk belezését —. Nemcsak magának nehéz; mindenkinek megvan a maga keresztje. Látja, itt van a mi nagyságánk, szép is, gazdag is, fiatal is, mégis boldogtalan. A fene érti a férfiakat, hogy még ilyen asszony melől is mindenféle szajhák után kóborolnak! Ez meg csak sír itthon szegény, csak emésztí magát...

Délután négykor már cipelte Hanuszákné a padlásra a kosarakat és teregetett. Utána majd a szakácsné kifizeti a bérét, kiadja a vacsoráját, beírják a naptárba a legköze'ebbi mosást s azzal vége is a napnak.

Ma azonban, ahogy lejött a padlásról, nem a szakácsné várta a konyhában, hanem az asszonya. Hanuszákné önkéntelenül is hátrahőkölt, mert félt az idegenektől s mert még sosem látta Mányokinét; de az intett neki, rámosolygott s azt kérdezte:

— Maga az, Hanuszákné?

— Igen -- felelte és megmagyarázhatatlan, buta zavar fogta el. De lassacskán megnyugodott. Lopva az asszonyt nézte, ahogy a konyhalámpa alatt áll; szőke volt, szelíd kék a szeme, sima, egyszerű fekete ruhát viselt, mintha gyászolna; s olyan magas volt, nyulánk, karcsú, sudár, hogy Hanuszáknénak föl kellett néznie rá.

— Elkü'dtem a szakácsnét — mondta az asszony, s hozzátette magyarázóan —: Sürgős levelet küldtem vele a póstára. Maga persze menne már.

— Szeretnék...

— Akkor jöjjön, kifizetem a bérét.

Előrement, s Hanuszáknénak követnie kellett a lakásba. A süppedős szőnyegeken s a csipkefüggönyök, ezüstök láttán megint elfogta a zavar. Az asszony kihúzta egy kicsiny asztalkának a fiókját és pénzt számolt ki belőle. Tenyerébe fogta a pénzt, odament vele Hanuszáknéhez. Megállt előtte s várt, mintha gondolkoznék. Aztán hirtelen elszánta magát s azt mondta:

— Mondja, Hanuszákné, miért nem hagyja ott az urát?

Hanuszákné rémulten bámult rá.

— Én, az uramat? Miért?

— Azért, mert iszik. Mert csavarog. Mert veri magát.

— Igen — mondta Hanuszákné, o yan halkán, feijét lehajtva, hogy alig lehetett hallani —. Dehát azért miért hagynám el? S ki viselne rá gondot, ha én otthagynám? — kérdezte és csodálkozó tekintetét ráemelte az asszonyra.

— Csak nem akarja azt mondani, hogy szereti? — kérdezte az kissé bosszusan.

Hanuszákné egy parányit megvonta a vállát.

— Persze, hogy szeretem — szólt egyszerűen —. Olyan szerencsétlen szegény.

— De hiszen megcsalja magát!

— Megcsal — ismételte Hanuszákné és a szőnyeget nézte —. Ilyen hitvány asszonyt, amilyen én vagyok...

Az asszony toppantott.

— Nem igaz! Akkor is megcsálná, ha maga volna a legszebb a világon. Mind ilyen. Haszontalan, csavargó, hűtlen!

Hanuszákné újra fölemelte a fejét s hosszan belenézett az asszony kipirult arcába.

— De én hűséges vagyok hozzá — mondta csöndesen.

Talán egy perc is elte't. Szótlanul álltak, szembenézve. Aztán Hanuszákné látta, hogy az asszonynak elfátyolosodik a szeme és meg-rándul a válla a visszafojtott zokogástól. Egyszerre nagy szána'om fogta el iránta, a büszkesége, a szenvedése, a megalázkodása iránt. Lehajolt és megcsókolta a kezét.

Közben hazaért a szakácsnő s ott várta már a konyhában. Elebe tette a vacsoráját s egy vastag sze'tet kalácsot. Hanuszákné berakta mind a kosarába és magára kapta a kendőjét.

— Jó éjszakát.

— Inkább ülne le s enné meg itt nyugodtan — szolt utána a szakácsné, de ő már nem hallotta, vagy nem akarta meghallani. Esteledett, csillagok ütköztek ki az égen; a minoritáknál ötöt vert a toronyóra. Futva ment át a piactéren, a hídon; öt óra volt; futott, hogy még ott-hon találja Hanuszákot a kaláccsal.

5.

Ebben az időben történt, hogy a hóstáki öreg papot feloldalt meg-ütötte a szél s a püspök új papot küldött helyette a plébániára, egy fia-talt, aki külföldet is járt és nagy jövőt jósoltak neki az aulában. A'ig-hogy beköltözött a pébániára, a macskaköves templomtéren mintha megmozdult volna az élet, mintha az elnéptelenedett öregtemplom egy-szerre csak azt mondta volna: fölébredtem, itt vagyok, kezdjük a mun-kát. Vasárnaponkint még a városból is mind többen látogattak föl a ti-zes misére, hogy meghallgassák az új pap prédikációját. Hétköznap is már jó hajnalban kinyitotta a sekrestyés az öreg egyházat, hogy betér-hessen, aki korai munkába indul. Hanuszákné eddig a minoritákhoz járt a piactérre, túl a hídon, de mióta a hóstáki templom is együtt ébredt a koránkelőkkel, il'endőnek vélte, hogy ezek alatt a mohos boltívek alatt főhászkodják a mindennapi kenyérért, meg az erőért a mindennapi szen-vedéshez.

A pap még fiatal volt, friss és mozgékony; új dolgokon törte a fe-jét, mindenképpen valami nagyot, úttörőt akart cselekedni itt a Hóstá-kon, ahol a jó magot nem a szikla köpte ki, hanem a bor nyelte el. Az nyelte el az elődjét, a régi tiszte'endőt is. De hiába volt tele buzgó-sággal, folyton akadályokba ütközött. A szállősgazdák, akik megszok-ták, hogy a papjuk együtt borozgat velük s ha a feje elnehezedett kissé a súlyos pincelevegőtől, szépen hazatámogetták, megütköztek az új plé-bános tartózkodásán. Meg aztán a Hóstákon nem is valamire való em-ber, aki nem iszik. S nemcsak a módosabbak gyanakodtak rá, hanem a szegények is. Miért firtatja, hogy hogyan élnek, mit esznek, milyen a lakásuk, van-e cipője a gyerekeknek s oltár előtt esküdtek-e, rendben

van-e házasságuk? Mindenki viselje a maga nyomorúságát s ne szimatoljon bele a máséba. Az új pap valamiféle mozgalmat akart szervezni, hogy milyen, maga se tudta még; segíteni akart a szűkölködőkön, de tapasztalatlan volt, nem ismerte az embereket s ügyetlenü. fogott a dologhoz. A szegények elhúzódtak tőle, a gazdagok lenézték. Emiatt aztán hamarosan keserűség fészkelte meg benne. Hányszor maga elé képzelte művét: az új Hóstákat, a grafikonokat a plébániahivatal falán, ahogy a fejlődést mutatják; hányszor e képzelte, hogy majd egyszer, öt, tíz, tizenkét esztendő múlva könyvet ír erről, a Hósták meghódításáról, erről a modern misszióról, az új módszerről, az ő módszeréről; egyszóval elképzelte, hogy minden sikerül neki s ő ott áll minden sikernek az élén; és mert semmi sem sikerült neki úgy, ahogyan szeretne volna, talán azért mert nagyon is magának szerette volna, a fiatal pap csalódottnak, kijátszottnak érezte magát s néha úgy járt órákon át föl-alá a szobájában, mint akit ketrecbe zártak.

Az is ebben az időben történt, hogy Hanuszákot egy hajnalban holtan találták a kofák a folyó medrében. Úgy fulladt meg, ahogy a részekek szoktak, egy könyöknyi vízben. Korán ígérkezett tavasz azéven s mégis elhúzódtott a tél; X körül a hegyekben még március derekán is ált a hó. A folyóban, mely olvadáskor hatalmasar meg szokott dagadni s néha még a piactérre is kicsap, most gyéren csörgedezett a víz. A boldogtalan Hanuszák fejfel zuhant belé a magas partról s nem bírt többé kikapaszzkodni belőle.

Most, hogy eltemette a férjét s egyedül maradt, a műhelyt pedig széthordták a Hanuszák hitelezői, Hanuszáknénak nagy lett a kisdíofautcai lakás, annál is inkább, mert reggeltől-estig mosott és csak aludni járt haza. Átköltözött hát a Beglerbég-utcába, a földberoskadt török-kori házikók egyikébe, közel a templomhoz. Egy szűk kis szobája volt, inkább a pincében, mint a földszinten, hozzá tenyérnyi konyhája, ahol vasámaponkint valami kis levest, főzeleket kotyvasztott magának, s a konyhával szemközt egy semmire se jó, ablaktalan benyílója. Az udvarból pár lépcsőn kellett lemenni a konyha meg a benyíló közti szűk, sötét előszobafélébe, s onnét ismét lépcsőkön a rózsaszínre festett szobába. Az udvaron három vén ecetfa vetett árnyékot. Aki elhaladt a ház előtt, nem látott egyebet, mint a kis viskót, melyben Hanuszákné lakott, — ő a földszinten, fölötte az emeleten pedig egy altiszt a megyeházáról a családjával; vastag, bástyaszerű falban nyílt a kapu s a fal főé kihajolt az egyik ecetfa lombja. De aki belépett a kapun, az elé egész kis telep tárukt, egymásra derékszőgben épült két hosszú, alacsony, kátránypapírral földött ház, csupa szobakonyhás lakással: hóstáki napszámások, szőlőmunkások nyomortanyája. A fák alatt napestig gyerekek játszottak, verekedtek, sivalkodtak, rengeteg elnyúzott, éhes, vézna kisgyerek.

Hanuszákné szépen berendezte a szobáját. Egyik felébe került az ágy s éppen elfért a két fal között, középre az asztalka meg a két szék s szemközt a sarokba a vékonyka ruhásszekrény. A falra feszítet szögezett, meg egy világoskék Mária-képet, meg egy bekeretezett fényképet Hanuszákról, amikor még nem ivott s hegyesre pödörte a bajuszát.

A pap háztartását egy öszülő, sovány, mellbeteg formájú kisasszony vezette, Ágota. Egy reggeli mise után megvárta Hanuszáknét a templom kapujában s megfogadta a nagymosásra, minden harmadik hétben.

6.

A pap nem sokat törődött vele, mi történik a házatáján. Ha fogytán volt a fa és tüzelő kellett, ha kik a szállítást válták az erdőből, a fuvarat jöttek megbeszélni, ha bérlő ajánkozott a plébánia másfél hold szőlőjére: mindegyre csak a nénjéhez utasította őket, „majd az Ágota kisasszony elintézi”. Ágota pedig nem ismerte még a Hóstákat, meg az ottani embereket és szokásokat, s ráadásul az öccse felé áradó bizalmatlanságot is érezte; kellett volna valaki, akitől néha tanácsot, eligazítást kérhet. Szót váltani is jólesett volna néhanapján valakivel. Magánakvaló öreg lány volt, de olykor-olykor rászomjazott a beszédre, hogy elmondhassa apró-cseprő bajait s meghallgassa a mások kis panaszait.

Csakhogy itt a Hóstákon kihez közeledhetett volna? A városba meg, ahol akadt néhány ismerőse, semmiképpen sem akart átjárni barátokhoz. Irtózott a pletykától, a megszólástól, az uzsonnakávét melletti kis rága'maktól; tudta, aki egyszer belékeveredik ebbe, soha nem szabadul ki belőle többé; olyan ez, mint a lép, mind mélyebbre süpped benne az ember. A csendes kis mosónő iránt azonban az első pillanattól fogva megmagyarázhatatlan bizalmat érzett. Ahogy végzett a főzéssel, s korán végzett, mert a pap szerényen étkezett, hátrament Hanuszáknéhoz a mosóházba, leült a számolyra, nézte, hogyan do'gozik s megpróbált szóba elegyedni vele. Hanuszákné halkán válaszolgatott s ahogy hallgatta, Ágota előtt lassan megváltozott a Hósták képe. S főként a hóstákiaké. Már nem voltak ridegek, el'enségesek, gyanakvóak. Szerencsétlenek voltak és szégyenlősek; a sebeiket szégyellték, a nyomorúságukat, tehetetlenségüket. Ágota már nem félt tőlük. Sajnálta őket, szeretett volna segíteni rajtuk. Segíteni a némaságukon, a szegények kérges, fájdalmas némaságán: hogy nem tudnak beszélni a fájdalomukról, örömről, a szeretetre szomjazásukról s a félelmükről, hogy visszaélnek a bizalmukkal; ezért olyan vadak, tüskések, iszákosak; de nem rosszak, csak szerencsétlen, makacs, nagy gyerekek. Valóban ilyenek voltak? Ágota ilyeneknek látta őket a Hanuszákné szemén át. S mert látta, mennyit emészt magát kudarcai miatt az öccse, egyszer azt mondta neki vacsora közben:

— Valahogyan másként kellene nekifogni ennek a misszióknak, amit itt a Hóstákban akartál. Azt hiszem, az a baj, hogy te először szervezni akarsz. De ezeket a szegény embereket már annyiszor becsapták, hogy minden szervezőt' iszonyodnak. Először inkább talán azt kellene megértetned velük, nem is szóval, hanem másként, magam sem tudom hogyan, hogy szereted őket.

A pap rábámult, valósággal elképedt a szavaitól; aztán hirtelen szinte ráförmedt.

— Honnét szeded ezt?

— Az a kis Hanuszákné, aki mosni jár hozzánk, az mondott valami

ilyesfélét. Nem, nem veled kapcsolatban, — tette hozzá sietve, mert látta, hogy a pap bosszankodva összevonja a szemöldökét —; éppen csak beszélgettünk s akkor mondta. Hogy nem kell ezeknek semmi egyéb, mint hogy szeressék őket; hogy érezzék, hogy velük élnek. — Ágota kipirult, úgy folytatta, már nem is azt, amit Hanuszáknétól hallott, hanem ami egyszerre az ajkára tódult; mintha meg kellene védenie a testvérétől Hanuszáknét, a Hanuszákné igazságát. — Kívülről ezeket nem lehet visszavezetni az Istenhez. Ezeknek nem az kell, hogy prédikálj nekik; persze prédikálni is kell; de hogy velük éljünk; hogy is magyarázzam meg neked, amit gondolok? Hogy elsősorban ne a papot, az idegent lássák benned, hanem a testvérüket.

Ráemelte könnybelábadt, lelkes tekintetét az öccsére; a pap azonban mogorván leszegte a fejét. Pizskálta egy ideig a morzsákat a terítőn, azután hátralökte a székét, fölállt.

— Az igazságnak csak addig van tekintélye előttük, amíg ereje van; ezt ne feledd el, Ágota.

Maga sem tudta, miért mondja ezt, mi köze mindennek a nővére szavaihoz. Forrt benne a harag. Nem elég a tehetetlensége, még leckéztetik is. Ágota, aki még soha nem szállt szembe vele. Szövetkezik ellene egy mosónővel. Érezte, hogy valahogyan folytatnia kell, ki kell egészítenie ezt a suta mondatot; de még várt, hallgatott, mert érezte, ha megszólal, nem ura többé az indulatának. Leginkább ez fájt neki, ez a Hanuszákné. Egy Hanuszákné oktatja ki őt a nénje szájával. Egy tudákos, műveletlen, ostoba kis Hanuszákné.

Ágota tett-vett az asztal körül, leszedte az edényt, összehajtotta az asztalneműt; egyszerre csak odament hozzá és ránézett.

— Lehet, hogy igazad van. De az igazság, az erős igazság, Gábor, az a szegény szenvedők igazsága.

A papnak dobolni kezdett a halántéka, homlokán kidagadt középütt egy ér. Sarkonfordult, bement a szobájába. Az ajtót keményen tette be maga után. Kis híja volt, hogy be nem vágta.

7.

Három héttel ezután újra mosás volt a parókián, húsvét előtti nagymosás; s a kis Hanuszákné újra ott dolgozott, de most, hogy megenyhült az idő, már nem dohos mosóházban, hanem künn a rügyező fák alatt az udvaron. Ágota a köteleket húzta ki az ágak közt s a tisztát teregette. A pap betegtől jött haza, meglátta őket s nyomban föltámadt benne a bosszúság. Egy percre megállt az ajtóban s nézte a teknő mellett egyszerű kék ruhájában a vékony kis Hanuszáknét.

Vajon miért van annyi baja vele? Bement az irodába, íróasztalához ült, de ahelyett, hogy dolgozott volna, a Hanuszáknén tűnődött. A legutóbbi kudarcon, ami vele kapcsolatban érte. Ahogy Ágota egyzercsak kijelenti ebédnél:

— Holnapután mosás. Jön a Hanuszákné.

Mi köze neki a mosáshoz, meg hogy jön a Hanuszákné? Nyelt egyet, készen rá, hogy meg is mondja ezt Ágotának. Eddig sem volt di-

vat, hogy bejelentse neki a mosást meg a mosónőt. De aztán megmondolta és mást mondott.

— Gyanús nekem ez a te Hanuszáknéd.

— Miért? — kérdezte Ágota meglepetten.

— Ott áldozik minden reggel a hatos misén, de gyónni még egyszer se láttam. Nem szeretem az ilyen...

Nem folytathatta; félbeszakította Ágota nevetése.

— Ó, te csacsi! Azt hiszed, te vagy az egyetlen gyóntató a világon? Ne félj miatta, átjár a városba a minoritákhoz.

Ez jutott eszébe most az íróasztalnál s ép úgy elszégyellte magát, mint akkor, tegnapelőtt délben. Még utóbb azt hiszik, féltékeny a híveire! Egy iratsomót tett maga elé, azt kezdte böngészni. Ez a vállalkozása végre sikert ígért s ő remélte, hogy megtöri vele a jeget. Húsvétra megajándékozzák az egyházközség legszegényebb családjait, mégpedig nem holmi gazdagok asztaláról lezuhló kaláccsal-süteménnyel, hanem liszttel, zsírral, cukorral, ruhaneművel, cipővel. Soha ilyesmiről a Hóstaton nem hallottak. Mindent a lehető leggondosabban készített elő. Nagy körültekintéssel választotta ki a leginkább rászorulókat. Lapozgatta az iratokat, olvasta a jelentéseket; aztán hirtelen fölállt s kiment a tornácra, hátrakiáltott az udvar végébe.

— Jöjjön csak be, Hanuszákné!

Az letette a ruhát, visszatúrte csuklójára a ruhája ujját, megtörülte a kezét s egy kicsit megigazgatta a haját. A pap nyitvahagyta maga után az ajtókat, odaült az íróasztalához; önkéntelenül is úgy helyezkedett el, hogy minél tekintélyesebben hasson. Úgy tett, mintha az iratokba merülne; csak akkor nézett föl, mikor az asszony már ott állt előtte.

— Figyeljen csak rám, Hanuszákné — mondta. Érezte hangjában a nagyképűséget, de nem segíthetett rajta, csak így tudta legyőzni azt az érthetetlen, kínos kisebbségérzést, amely a mosónő szelíd, komoly arcának láttára támadt benne. — Biztosan hallott már róla Ágota kisaszonytól, hogy az egyházközség az idén húsvétkor komoly segítséget ad a szűkölködőknek.

Hanuszákné a fejet ingatta.

— Nem, kérem, nem hallottam róla.

— Hát most akkor hallott — folytatta a pap —. Nem könyöradományról van szó, hanem természetbeni juttatásról; és ezt Isten segítségével ezután minden húsvétkor és karácsonykor megismételjük. Gondolom, maga is nehezen él, magának is szüksége van valamire. Lisztre, zsírra, alsóneműre. Diktálja föl szépen...

De Hanuszákné megint csak a fejet ingatta.

— Nincs szükségem nekem semmire — mondta csöndesen —. S annyi szegényebb van nálam.

A pap feszülten figyelte a hangját, de nem mert rátekinteni. Megérezte talán ez az asszony, mennyire kívánja, hogy legyen szüksége végre valamire tőle; hogy végre megalázhassa, fölébe kerekedjék? De nem volt szüksége semmire. Még egy utolsó reménység támadt benne. Hátha Hanuszákné is a szemérmes, makacs szegények közül való?

— Nézze, lelkem, semmi oka sincs rá, hogy röstelkedjek. Az adományok névtelenek; aki ad, nem tudja, kinek adja, s aki kap, nem tudja, kitől jön. Nem kell hálát adnia érte, csak az Istennek.

— Tudom — mondta Hanuszákné —. De mindenem megvan, ami kell.

— Úgy? — szólt a pap s megint érezte magában a haragot. — Szóval, magának mindene megvan? — kérdezte gúnyosan.

— Igen — felelte az asszony —. Megvan a mindennapi kenyérem.

A pap nem bírt tovább a helyén maradni; hevesen fölállt.

— Jól van — mondta —. Elmehet, Hanuszákné.

De egész nap annyira rágt a dolog, a visszautasítás, s hogy Hanuszákné egyetlen egyszer se mondta, hogy „köszönöm“, hogy este már nem állhatta tovább és kipakolt vele Ágotának.

— Ügylátszik, nagyon jól megy a sora annak a te Hanuszáknédnak.

Ágota elcsodálkozott. Nem, egyáltalában nem megy jól a sora. Még annyira sem, ahogyan mehetne. Hiszen úgyszólván alig eszik; amit adnak neki, félrerakja a kosarába s hazaviszi a gyerekeknek. Hogy miféle gyerekeknek? Ó, látszik, sosem járt a Beglerbég-utcában, azokban az ecetfás udvarokban. Nyolc, tíz gyerek egy családban, nyolc-tíz család egy udvaron s mind éhes, mind neveletlen. Azoknak viszi a maga kosztját a szegény kis Hanuszákné.

— Hát majd beszélék én egyszer azzal a Hanuszáknéval — mondta a pap konokul —. Majd én beszélék vele...

A legközelebbi mászkor megint behívta hát magához az irodába; de most alkonyat volt, félhomály, most nem látta tisztán az arcát, most csak egy vékony, fejkendős kis alakot látott az ereszkedő estében. S ezért szelídebben is beszélt vele, mint a multkor; majdhogynem úgy, mint egyenrangúval; majdhogynem úgy, mintha a segítségét kérné. Segítségét valamihez, amin már régóta rágódik.

— Látom, Hanuszákné, minden vasárnap ott van a tizes misén s hallgatja a prédikációmát. Mondja meg őszintén: meg is érti a szentbeszédet?

Izgatottan várta a feleletet, mert büszke volt rá, hogy jó szónok. De a homályban máris észrevette az ismerős kis mozdulatot, azt a csendes fejcsóválást.

— Nem. Sokszor nem értem. Szeretnék megérteni, de nem értjük.

— Szeretnék? — kérdezte a pap és megnyomta az utolsó szótágot.

— Igen, szeretnék, mi, akik ott vagyunk, szegény népek.

— S mondja, mit nem értenek belőle?

— Hát... Van, amit megértünk. De a többi... — Mintha tétovázna, mintha a szavakat keresné. S azt mondta: — Amit az Úr Jézus mond, az ő szavát, azt mind megértjük. Hanem a többit...

— Értem — mondta a pap. Fölállt, föl-alá járt a sötétedő szobában, ajkát harapdálta. Miért nem küldi el ezt az asszonyt? Mit vár még tőle? Megállt előtte, megérintette a vállát. — Nézze csak, Hanuszákné...

— Küszködött magával, a büszkeségével; de egyszerre végigáradt rajta az alázat vágya, olyan erősen, hogy szinte belerendült. — Nézze csak,

Hanuszákné... Képzelve magát a helyembe. Ha az én helyemben volna, maga mit prédikálna ennek a népnek, hogy megértsék.

Hanuszákné ránézett a homályban. Legszívesebben letérdelt volna elébe, mint egykor a Hanuszák görcsös husángja elé, s lehajolt volna és megcsókolta volna a kezét, mint akkor este Mányokinénak; mert ugyanazt a szenvedést, ugyanazt a magányosságot érezte benne, a vergődő szavában, mint amit a szegény részeg Hanuszákban, a fölcukló Mányokinében érzett. De a pap kérdezte s neki felelnie kellett.

— Hogy én mit prédikálnék nekik? Semmit. Fölolvassám nekik a szentírást s azt mondanám: látjátok, ez az, amit az Úr Jézus mondott s ezek után én mit mondhatnék még. Én, szegény özvegy Hanuszákné, mit mondhatnék én az Úr Jézus után? Mit mondhatunk az Úr Jézus után? Semmit. Menjünk szépen haza, persze csak majd ha vége a misének, s ne mondjunk semmit, hanem tegyük, amit az Úr Jézus mondott. Tegyük, amit az Úr Jézus tett, mintha mi volnánk az Úr Jézus, mi, a részeges Hanuszák s a szíjjártó Mikola meg a többi. S te, szegény részeges Hanuszák, ne menj többet a pincébe, ne menj többet a Sebes fullajtárba, mert az Úr Jézus se járt ilyen helyekre, és hiába mondod, hogy azért mégy, mert egyedül érzed magad, mert nem vagy egyedül, hanem az Úr Jézussal vagy. Mert mind azt érzi, hogy egyedül van és ez az oka mindennek. Hogy isznak, kódorognak; mit tegyenek, ha annyira egyedül vannak s úgy érzik, hogy őket senki nem szereti, ezt a szegény népet itt a Hóstákon. Megmagyaráznám nekik, hogy igazuk van, mert igazán egyedül vannak s úgy elkerülik őket, mint a rühös kutyát, lrtóznak tőlük, mert rossz a szaguk és pálinkaszagúak s már jóformán beszélni se tudnak, csak ugatnak, mint a farkasok; de azért mégis igazuk, mert velük van az Úr Jézus és ők is együtt vannak; minek marják egymást, mikor úgy kellene lenniük, mint a testvéreknek? — Halkan beszélt, s mintha mégis izzott és szárnyalt volna a hangja; és szinte nem is az ő hangja volna, hanem valaki más szólna az ő hangján; vagy talán inkább csak a pap hallotta úgy, mert Hanuszákné ép hogy csak suttozott; s most hirtelen abbahagyta s csak annyit tett hozzá: — Ezt mondanám.

A pap hallgatott. Ahogy ezek a csendes szavak reá záporoztak, csak alig-alig értette őket. Valami megmarkolta a bensejét, valami fölindulás. Egész sötét lett. Hájába mondod, hogy egyedül érzed magad, mert nem vagy egyedül... Odaugrott az ajtóhoz és föl-kattantotta a vilányt. Egyedül volt.. Egészen egyedül volt a szobában.

8.

Eltelt a nyár, eljött az ősz; a Hósták szőlleiben megvolt a szüret, szint váltottak a hegyeken az erdők, s esténként tüzijátékot rendeztek az égen a hullócsillagok. A szegény kis Hanuszákné munka után szívesen kisétált a vár alá, jól beburkolódzott a hárászkendőbe, mert már hűvösek lettek az esték s a hegyekből csípős, gyors kis szelek lopakodtak be a városba meg a Hóstákra; mélyen beszívta a tisztta, lombizú levegőt, mélyen a tüdejére szívta, melyet elvászott a sok gőz és elkínzott

a sok hajladozás. Néha leültek Treszkával a bástya tövében a fűbe, hátukat a göcsörtös bástyafalnak vetették s néztek a magasba, néztek a leszaladó csillagokat. Treszka is ott lakott a Beglerbég-utca tizben, hátul az udvar végében s okos, szomorú, kicsit vad lányka volt, olyan, amilyenek a nagyon szegények lányai szoktak lenni.

Ahogy ott ültek, hátukat a bástyafalnak vetve, Hanuszáknének eszébe jutott az a régi idő, amikor Hanuszák először kezdett elmaradozni és pincékben részegeskedni, amikor ő a zsámolyon kuporogva várta, s arra gondolt, hogy a kis Jézust várja és Hanuszák munkát keres a környékben. Mintha egy tenger mélyén volna mindez. Vagy valaki másnak az életében. Mert ő csak mosott, mosott mindig, s az az idő, amikor még nem mosott, mintha egy másik életben történt volna. S milyen szép volt innen messziről, a bástya alól, hogy ott ül a szobában, a falon táncol a föllobbanó forgács lángja, s ő ringatja a kicsi Jézust.

Megsimogatta fölpuhult kezével a kislány fejét. Jólesett ez a meleg kis fej itt az ölében. Nézték a csillagokat és Hanuszákné az életén tűnődött. Mennyi ruhát kimosott, Istenem, mennyit; ha mind egy kötélre teregetnék, meddig érne? Túl a hegyen, messze, jó meszire. Fájt a válla tőle, fájt a karja, fájt a melle, s már nem bírja a kosarat a padlásra. Mi dolga is van még a világban?

Semmi dolga többé a világban. Amíg segíteni tudott, amíg mosni tudott, mosni azt a rengeteg szennyest; de most, hogy megrokkant, ilyen hirtelenül, egyik napról a másikra, most már igazán semmi dolga a világban. Nézte a csillagokat s egészen könnyűnek érezte magát, semmi súlya nem volt többé, semmi súlya, csak az a kócos kis lányfej, hanyatt az ölében, ahogy a csillagokat nézi.

— Gyerünk, Treszka, hideg van.

Másnap a plébánián mosott s korán végzett, mert Ágota segített neki. Még le se ment a nap, mikor hazaért. Belépett a kapun s meg kellett kapaszkodnia, hogy össze ne essék. Hívta a kislányt, lefeküdt. A hideg rázta.

— Ott a kosár, Treszka, ott az étel. S ott az asztalon a naptár, azt hozd ide.

Mind be volt írva: hétfő Szederék, kedd Mányokiék, szerda Bodnárék, és így tovább. Mert jó mosónő volt s akadé helye minden napra.

— Még világos van, Treszka, még átmehetsz a városba. Ugy-e átmegy? S megmondod mindenütt, sorban, ahogy itt látod, Szederék, Mányokiék, Bodnárék: a Hanuszákné üzeni, ne várják, nem megy mosni többet. Fogadjanak mást, ott van a te édesanyád, vagy mást, mindegy. Megértettél, Treszka?

A kislány bólintott. Hanuszákné várt; várta, míg elcsitul a mellében a fájás. Mosolygott.

— Tudod, Treszka, csak azért mondom, hogy ha egyszer talán neked is a másét kell mosni. Először irtózik az ember tőle, a mások szennyesétől. De gondold csak, hogy nem a másé, hanem az Úr Jézusé, az

apostoloké; s milyen piszkos lehetett, hisz annyit mentek, annyi porban, s ritkán válhattak, szegények. Érted, Treszka?

— Értem — mondta a kislány.

Hanuszákné feküdt, hallgatott, lehúnyta a szemét. Később fölkönyökölt.

— Itt vagy még, Treszka?

— Itt vagyok — mondta a lányka.

— Akkor most menj, de előbb a plébániára. S keresd a tisztelendőt. Én kérem, hogy jöjjön, Hanuszákné. Hogy elkészítsen a halálra.

Egy kicsit köhögött, nézte, ahogy a kislány föllépked a lépcsőn, két hosszú sor száradó ruha közt, két hosszú, megrakott szárítókötél közt.

A plébánián éppen vendég volt, mikor Treszka odaért s bekiáltott:

— Tisztelendő úr, siessen, azt üzeni a Hanuszák néni, hogy még ma este meghal!

A pap állhatatosan kerülté Hanuszáknét azóta, hogy akkor este beszéltek, s annál inkább kerülté, mennél többet hallott fölöle. Hallani pedig hallott már nemcsak Ágotától, hanem ettől is, attól is; mintha csak valaki Isten választottja élne a Beglerbég-utcában. Mintha a szentek úgy teremnének, mint útszélen a bogáncs — gondolta bosszúsan a pap. És most sem ment azonnal a beteghez, hanem még elbeszélgetett egy kicsit a barátjával, mert hol van az megírva, hogy ha Hanuszákné azt mondja, hogy ma este meghal, valóban meg is hal ma este?

Így aztán mire később belépett a szegényes kis szobába, Hanuszákné már elaludt az Úrban.

9.

Harmadnap temették s a pap megvárta, míg az a pár szegény, aki elkísérte utolsó útjára Hanuszáknét, szétszéled s haza indul. Utolsónak maradt, s csak a temető, a szegényes, kopott kis hóstáki temető kapujában vette észre, hogy mégsem ő az utolsó. Egy kislány ugrándozott mögötte, az, akit a haldokló akkor este érte küldött. Megvárta, a nevét kérdezte, s hogy rokona volt-e Hanuszákné.

A nap akkor ment le nagy tűzvészben szemközt a hegy mögé. Treszka ide-oda szaladgált, tépdeste az ösvény mentén a színes őszi lombot s dudolgotott. Minduntalan fölverte gondolataiból a papot, s az végül is elúnta, rászólt.

— Mondd csak, te nem szeretted a Hanuszák nénit?

Treszka gyanakodva sandított rá.

— Mért kérdi a tisztelendő úr?

— Azért, mert ilyen vígan vagy, pedig most temetted el.

— Minek búsuljak — vontá meg a kislány a vállát.

A pap egyre ingerültebb lett.

— Hát nem érted, hogy meghalt?

— Dehogynem — felelte a gyerek dacosan —. De azért minek búsuljak?

— Nem sajnálok?

Dühösen kérdezte; azt akarta, hogy sajnálja, hogy fájjon neki, hogy

sírjon. Megint azt a veszélyt szimatolta, azt az ismeretlen fenyegetést, amit Hanuszáknében. S a kislány is nyomban megérezte az ellenségeségét.

— Nem. Mert azt nem kell sajnálni, aki följutott a mennyországba.

— Senkiről sem tudhatjuk biztosan, hogy a mennyországba jut-e — mondta a pap —. Azt csak az Isten tudja biztosan.

— Hát pedig én tudom, hogy oda jutott — vágta vissza a gyerek.

A papot elfutotta a méreg; utána kapott, hogy megragadj a karjánál; de Treszka félreugrott, beugrott az útszéli kökénybokrok közé s iszonyattól kerek szemmel meredt a papra. Azt még jobban kihozta a sodrából ez a tekintet.

— Félsz tölem, mi, kis csirkefogó! Mért félsz tölem? — kiáltotta.

— Mert a tisztelendő úr nem hiszi, hogy a Hanuszák néni a mennyországba jutott.

— Nem igaz! — kiabálta a pap. Zúgott a füle, már nem is tudta, mit beszél. — Ki mondta neked, hogy oda jutott? Ki mondta?

— Tudom! — sikoltotta a kislány. — Azért is tudom!

A pap, mint aki eszét veszette, lehajolt, hogy megdobja egy görönggyel. Treszka fölsikoltott s eltűnt az útmenti bozótban. A pap ott guggolt az úton, kezében a görönggyel, szédelegve. Úristen, gondolta, mit teszek. Úristen, megőrültem. Körülnézett, nem látta-e valaki. Senki nem volt a környéken. Főlegyenesedett, leverte kezéről a port. A reverendájának az alja is csupa por lett, ahogy leguggolt.

Otthon bezárkózott a szobájába. Ennek véget kell vetni, gondolta. Nevetséges; utóbb még megbolondult emiatt a Hanuszákné miatt. Véget kell vetni neki. S mikor meghallotta a szomszédból az edény csörrenését, ahogy a nénye vacsorára terít, kiment hozzá s azt mondta:

— Kérlek, Ágota...

Azt akarta mondani: megtiltom, hogy ennek a Hanuszáknének a nevét valaha is kiejtsd előttem. De ahogy megszólalt, észrevette, milyen nevetségessé tenné magát. Nekitámaszkodott a kályhának s várta a vacsorát. De Ágota, ahelyett, hogy behozta volna az ételt, egyre csak a villákat, késeket babrálta; mint aki szólni akar s nem tudja, hogyan kezdjen hozzá.

— Te, Gábor...

— Tessék.

— Mondd, hogy is van ez a halottakkal?... Azért is imádkozik az ember, akiről tudja, hogy üdvözült?

A pap egyszerre nehéz kimerültséget érzett. Hát újra kezdődik?

— Nézd, Ágota. Az ember senkiről nem tudja biztosan, hogy üdvözült.

— A szentekről sem?

— Azokról igen.

Ágota odament az öccséhez s megsimogatta az arcát.

— Szegénykém... Hát olyan nehéz elhinned, hogy egy szenttel éltél?

A pap nem felelt, visszament a szobájába, magára zárta az ajtót.

Nem gyújtott villanyt, ott könyökölt íróasztalánál a sötétben. Nem is gondolkodott. Csak ült, mindene ólomból volt, üres volt, fáradt volt, szomorú volt. Néha azt gondolta, csak ennyit: Istenem, hová züllöttem. Így teltek az órák, számolatlanul.

Később úgy tetszett neki, valaki beszél hozzá a sötétben. A kis Hanuszákné hangját hallotta, mintegy félálomban, s látni is vélte, úgy, mint akkor, amikor azt kérdezte tőle, érti-e a prédikációját. Mert mind azt érzi, hogy egyedül van és ez az oka mindennek... Lehet-e nála jobban egyedül ember a világon? Aztán azt gondolta, aztán az a hang azt mondta, a kis Hanuszákné hangja: pedig nem vagy egyedül, hanem az Úr Jézussal vagy. S ő mégis egyedül van, rettenetesen egyedül. Pedig nem vagy egyedül...

S ekkor Hanuszákné azt mondta neki a sötétből: szegény ember, mégsem vagy egyedül. Mert amikor olyan rettenetesen egyedül vagy, mint most is, és olyan leszel a magányosságodban, mint a farkas, és gőgös leszel benne és tusakszol ellenem és magad ellen, akkor sem vagy egyedül, mert akkor is ketten vagytok egyedül, te meg a Krisztus, akit mindenki elhagyott, mikor a kereszten függött. Ketten függtek a kereszten; nem vagy egyedül.

És mintha a sötétségben valami kis fehères folt derengett volna, egy alak, éppen csak annyi és olyan, amilyen a kis Hanuszákné volt, amíg a földön élt. A pap, mint akkor alkonyatkor is, fölugrott, az ajtóhoz rohant és föl-kattantotta a villanyt. De senki nem volt a szobában kívül. Csak a szívében kezdett terjedezni valami meleg békesség. Valami, amit talán kisgyerek korában érzett utoljára: ahogy a szívben fölfakad a szeretet, mint egy meleg forrás.

Kilépett a tornácra s fölnézett az égre a hideg őszi éjszakában. A Hóstkák fölött millió és millió csillag szikrázott. A föld sötét volt, de látszott a tetők zegzugos rajza a lejtőn. A tetők alatt aludtak a szegények. A pap életében először érezte, hogy szereti őket. S hogy le kellene térdepelnie elébük; mert magányosak, és mégsem magányosak, mert szenvednek és a Krisztus szenved bennük. És így lesznek mind testvérek Krisztusban és a szenvedésben.

Másnap megkereste Treszkát.

— Ne félj, Treszka. Gyere, kimegyünk a temetőbe.

S ott a sírnál imádkozott sokáig. Hogy olyan egyszerűen, alázatosan tudja szolgálni és szeretni az embereket, a szegényeket, ezeket a szegény hóstákiakat, s a világ minden szenvedő szegényét, mint ez a halott szolgálta, ez a szent, igénytelen, áldott kis Hanuszákné.